

İDRİS SABİH GEZMEN “EBEDÎ HÂDİMÜ’L-HAREMEYN”

Saliha Tunç

“Ebedî hâdimü’l-harâmeyniniz
Ölsek de Ravza’nı ruhumuz bekler!”

Türk edebiyatında birçok eski muharrir, kaleme aldıkları metinlerin zamanla eski mecmualar arasında kalması, hayatları ve edebî faaliyetleri hakkında oldukça kısıtlı bilgilere ulaşılması gibi nedenlerle unutulmuş/edebî literatürde şahsiyet ve eserleriyle yer almaları güçleşmiştir. Türk edebiyat ve kültür hayatında yer almış olan bu muharrirlerin tespiti, süreli yayınlarda veya arşivlerde kalmış edebî eserlerinin saptanması, tanıtımı, millî ve edebî kültür birikime katkı sağlamak açısından oldukça önemlidir. Nâzım Hikmet Polat, *İdris Sabih Gezmen: “Ebedî Hâdimü’l-Harameyn”* adlı çalışmasıyla önemli bir muharriri şahsiyet, düşünce dünyası ve yazın faaliyetleriyle tanıtarak edebî literatüre oldukça kıymetli bir kaynak eser kazandırmıştır.

Çalışmanın “İdris Sabih Kimdir?” başlığını taşıyan birinci bölümü; “Aile Hakkında Bilgi Parçacıkları”, “Şecere”, “Ad Değişikliği”, “Hukuk Fakültesi’nden Hicaz Cephesine”, “Peygamber Yurdunu Savunmak”, “Kahire Esir Kamplarında”, “Hariciyede 27 Yıl” ve “Ölümü” alt başlıklarından oluşur. Nâzım Hikmet Polat, edibin kimliği ve yaşam kronolojisi hakkındaki bilgilerin sınırlı olmasına rağmen, yoğun bir emek ve kapsamlı bir araştırma ile “Peygamber şairi”ni şeceresi, kimliği, edebî faaliyetleri, vatani, dinî ve resmî hizmetleri gibi çeşitli cepheleriyle tanıtır. İdris Sabih Gezmen’in edebî yazılar kaleme aldığı I. Dünya Savaşı ve Millî Mücadele yıllarında harp ortamı ve matbuat yetersizliği nedeniy-

le kültür hayatına katkıda bulunan pek çok şahsiyet hakkında yeterli bilgiye sahip olamadığımızı vurgulayan Polat, İdris Sabih ile ilgili tespitlerini kaleme alırken muharrirle ilgili bilgilerin mevcut olduğu kaynakları isim ve belgeleleriyle çalışmasına alır (Polat, 2021: 19). Çalışmanın ilk bölümü İdris Sabih’in hayatı hakkında belgelerle desteklenen kapsamlı bir literatür özelliği gösterir.

İdris Sabih Gezmen’in nüfusa kayıtlı adının “Mehmet Sabih” olup edebî yazılarında genellikle “İdris Sabih”, üç ayrı metinde ise “Nilüfer” rumuzunu kullandığı belirtilir. “İdris” müstearının anlamından hareketle, edebî görüşleri hakkında açıklamaya dayalı ayrıntılı bilgiler bulunmayan muharririn sanatla neyi amaçladığına dikkat çekilir (Polat, 2021: 27-28). Darüşşafaka’da iptidai, rüştiye ve idadi tahsilini yapan Gezmen, Darülfünun Hukuk Mektebinde öğrenimine devam ederken mezuniyetine iki ay kala I. Dünya Savaşı dolayısıyla askere alınır (Polat, 2021: 29). İdris Sabih’in Hicaz Cephesi’ndeki hizmetleri hem edebî faaliyetleri hem de askerî ve manevi cephesiyle yansıtılır. Hicaz Cephesi kumandanı “Medine müdafii” / “Çöl Kaplanı” Fahrettin Paşa’nın hususi kâtipliğini yapan Gezmen, Mondros Mütarekesi’nin imzalanışından sonra da Fahrettin Paşa’ya bağlılığını sürdürüp Mısır’a gönderilen ilk esir kafilesinde yer alır (Polat, 2021: 33). Medine’den ayrılışın hüznüyle kaleme aldığı “Dünya Ahiret Efendimiz’e” başlıklı şiiri, Gezmen’in vazife için gittiği kutsal topraklara manevi bağlarla bağlı olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Nâzım Hikmet Polat, bu “mersiye”nin son dördünlüğünde yer alan “Ebedî hâdimü’l-harâmeyniniz” mısramını çalışmanın adına ekleyerek şairin millî manevi görev duygusunu vurgular. Polat’ın şiir hakkındaki önemli bir tespiti ise son kıtasının Fahrettin Paşa’ya mal

edilmesinin yanlışlığıdır; bu hatanın kaynaklarını açıklayıp şiirin bir bütün hâlinde İdris Sabih Gezmen'e ait olduğu bildirilir (Polat, 2021: 34-35).

İdris Sabih Gezmen, Kahire yakınlarındaki Tura, Seydibeşir, İskenderiye esir kamplarında *Kafes*, *Nilüfer*, *Işık*, *Yarın* dergilerinde müdür ve başyazar olarak esirlerin morallerini yükseltmeyi amaçlar (Polat, 2021: 40). Polat, dergilerin nitelikleri ve yayın zorlukları üzerinde dururken “kafes” imgesinden hareketle *Kafes* dergisinin esareti tenkit, hürriyeti ima eden yönüne dikkati çeker (Polat, 2021: 43). Nitekim, “ışık” ve “yarın” kelimelerinin de esaretin karanlığı karşısında geleceği ve hürriyeti işaret ettiği düşünülebilir. Dergilerin önemli hususiyetlerinden birinin de “fikir platformu” olmaları, Anadolu’da devam eden Millî Mücadele hakkında günü gününe bilgi vermeleri olduğunu kaydeden Polat, yazıların bazılarının mücadele hakkında “kehânet derecesinde doğru yorumlar” olduğunu tespit eder (Polat, 2021: 47). Esareten sonra İstanbul’a dönen İdris Sabih Gezmen; Kâbil, Santiago, Halep, Arjantin ve Norveç’te resmî görevlerde bulunur ve “18 Mart 1950” yılında vefat eder.

Çalışmanın “Şairliği” ana başlığını taşıyan ikinci bölümü “İdris Sabih’in Şairliği”, “Şiir Dili”, *Söğüt Kimin?*, “Nazım Şekli ve Türü”, *Park-Bahçeler Şairi*, “Yapı ve Ahenk Unsurları”, “Yapı Cehdi” ve “Vezin Zevki” alt başlıklarından oluşur. “İdris Sabih’in Şairliği”nde, Ömer Seyfettin’in Ali Canip Yöntem’e gönderdiği bir mektupta İdris Sabih’i “hece veznini en iyi kullanan şairler arasında” saydığı, Nüzhet Haşim’in ise “Hassas bir şairdir” ifadesiyle şairin duygusal cephesine dikkat çektiği vurgulanır. Polat, İdris Sabih’in Türkçeyi “ustalıkla ve tam bir hitabet edasıyla” kullandığını bildirir. (Polat, 2021: 77). 1911-1926 yılları ara-

sında kaleme alınıp çeşitli dergilerde yayınlanmış toplam 33 şiir tespit eden Polat, Gezmen’in yazın hayatının hangi dönemlerinde eser verdiğini ve metinlerinin toplamını dikkate alarak verimli bir kültür adamı olmadığı sonucuna ulaşır. Kaleme aldığı elli dokuz metnin otuz üçünün şiir olmasından hareketle İdris Sabih Gezmen’i şair olarak kabul etmenin gereğini vurgular (Polat, 2021: 78-79). Şiirlerin tematik yönüne dikkati çeken Polat, birçoğunun “İstanbul ilhamlarıyla” kaleme alındığını, şairin tabii güzellikleriyle ön plana çıkan şehre bakışının empresyonist nitelikler taşıdığını tespit eder. (Polat, 2021: 79). Şiirlerdeki özgün hayal ve imgelere de dikkati çeken Polat, İdris Sabih’in İstanbul şiirlerinde “devrin hâkim zevk ve ızdırabı”nın birlikte görüldüğünü belirtir (Polat, 2021: 82).

“Şiir Dili” alt başlığında “Denize Karşı” ve “Öksüz Akşam” şiirleri içerik, sanat, dil ve imge hususiyetleri bakımından

incelenir. Sabih'in bazı örnek cümle kuruluşları ve fiil kullanım biçimleri dikkate alınarak şiirinin yetkin ve eksik yönleri tespit edilir. "İdris Sabih'in Şairliği" bölümündeki "Öksüz Akşam" şiirine dair tahlil ve tespitlerin bir devamı niteliğinde değerlendirilebilecek nitelikte bir yazı olan "Söğüt Kimin?", Polat'ın 2007 yılında kaleme aldığı bir yazıdır. Metinler arasılık veya etkilenme hususiyetlerinin tespiti açısından önemli veriler sunan bu yazıda İdris Sabih Gezmen'in "Öksüz Akşam" şiiri ile Nâzım Hikmet Ran'ın "Salkım Söğüt" şiiri arasındaki hayal ve atmosfer benzerlikleri tespit edilir. Hayal, imge ve anlatım açısından iki şiir arasındaki etkileşimi gösteren önemli tespitler sunulur. Polat, "Söğüt Kimin?" yazısının daha önce ele alınış ve değerlendiriliş biçimlerindeki yanlışlığa da dikkati çekerek metnin tamamına çalışmasında yer verip "metinler arasılık" ve "etkilenme"¹ durumlarının "intihal" olarak değerlendirilmemesi gerektiğini de vurgular (Polat, 2021: 91-96). *Söğüt Kimin?* yazısı, İdris Sabih Gezmen'in sanatının etkilerini göstermesi açısından dikkate değerdir.

"Nazım Şekli ve Türü" alt başlığında, İdris Sabih'in şiirlerinde kullandığı kafiye çeşitleri, türleri ve şekilleri belirlenir. Şairin pastoral, lirik, epik ve didaktik şiirler kaleme aldığı tespit edilmiştir. Epik ve didaktik türün birbirlerine yakınlık dereceleri ve İdris Sabih'in şiirlerindeki ağırlıklı kullanımları dikkate alınarak şairin "toplumsal faydacı" sanat anlayışını benimsediği bildirilir (Polat, 2021: 97-100). 2020 tarihini taşıyan *Parklar-Bahçeler Şairi* başlıklı yazıda ise İdris Sabih'in şehir-medaniyet temalı şiirleri üzerinde durulur. Bu

şiirlerin İstanbul'un park ve bahçeleri etrafındaki kurgusuna dikkat çekilerek "Gülhane Parkı'nda-1", "Gülhane Parkı'nda-2" ve "Billur Köşk" başlıklı şiirler, kelime kadrolarının ifade ettiği tarihî ve tenkidî anlamlar ile duygu dünyaları bağlamında incelenir. Nâzım Hikmet Polat, İdris Sabih'in dilindeki Yeni Lisan etkilerine de dikkati çekerek bu şiirler arasında "Billur Köşk"ün kelime kadrosu bakımından konuşma diline yakın olduğunu vurgular (Polat, 2021: 114). "Yapı ve Ahenk Unsurları" kısmında şiirlerde kullanılan şekil ve ses yapıları üzerinde durulur; "Yapı Cehdi" alt başlığında bu yapılar şematik olarak açıklanır. "Vezin Zevki"nde ise şairin kullandığı tüm vezinler tablo düzeniyle gösterilip şiirlerinde ağırlıklı olarak kullandığı vezinler tespit edilmiştir. Polat, şiirlerin yapı ve vezin unsurlarının yanı sıra tematik yönelimlerinden de hareketle İdris Sabih'in genel sanat eğilimlerinin "tabiata yönelik" olduğunu fakat II. Meşrutiyet sonrasında yaşanan toplumsal olaylar nedeniyle didaktik tarza yöneldiğini kaydeder (Polat, 2021: 114).

Çalışmanın "Nasirliği" başlığını taşıyan üçüncü bölümü, İdris Sabih'in *Göndönümü Fırtınası* adlı piyesi ve hikâyesinin incelemesinden oluşur. Edibe ait nesir türündeki yirmi beş metnin on altısının fikir yazısı, diğer dokuzunun ise edebî metin olduğu bildirilir. "Esir Kampında Yazılan Piyas: *Göndönümü Fırtınası*" alt başlığında, "edebî metinler" arasında yer alan piyes metni özetlenip teknik yapı ve iç unsurlar bakımından incelenir. Piyasin adının sembolik bir amaçla kullanıldığını ifade eden Polat, İdris Sabih'in hayal dünyasında yaşadığı dönemin siyasî toplumsal gerilimiyle bağlantılı olarak "fırtına" imgesinin özel bir yeri olduğunu vurgular (Polat, 2021: 128). "Teknik Yapı" alt başlığında piyesin teknik yönü,

1 Edebî metinlerde etkilenme hususunda ayrıntılı bilgi için bk. Harold Bloom, *Etkilenme Endişesi*, Çev. Ferit Burak Aydar, Metis Yayınları, İstanbul 2008.

şahıs kadrosu ve mekânı üzerinde durulur. İdris Sabih'in piyes kurgusunda birkaç cephesiyle değerlendirilmeye müsait olan sembolik, eleştirel bir yöntem izlediği açıklanır (Polat, 2021: 130-133). “Merak Unsurları” alt başlığında, piyesin merak unsurları bakımından yetkin olmadığı kaydedilse de seyirci üzerinde etkili olabilecek tüm unsurlar tespit edilerek açıklanıp tablo hâlinde gösterilmiştir. Polat, piyeste sürekliliğini koruyan merak unsurlarının az oluşundan hareketle eserin “gerilimi yükseltmede” başarısız olduğunu tespit edip piyesin asıl gücünü konu seçiminin ve yoğun ironik dil kullanımının sağladığını ifade eder (Polat, 2021: 136-137). “Hikâyeler” kısmında ise edebî nesir kategorisinde sayılan sekiz hikâyeye yer verilip anlatım ve kurgu teknikleri belirlenir. Her hikâye özetlenerek alt yapısında mevcut bulunan tarihî dönem/olaylarla ilgili göndermeler ve tenkit unsurları tespit edilerek açıklanır.

“Fikir Dünyası” başlıklı dördüncü bölümünde, İdris Sabih Gezmen'in dünya görüşü edebî metinlerinden hareketle yansıtılmakla beraber fikrî metinlerinin de aynı görüşleri ihtiva ettiği bildirilir. Şairin kullandığı kelime kadrosu, ithaflar, semboller vb. vasıtasıyla görüşleri tespit edilir. Bu tespitler aracılığıyla İdris Sabih; Türkçü, Turancı, Müslümanlığı “bütün Türklük” için kutsiyet taşıyan bir değer olarak gören duyarlı bir vatanperver olarak tanımlanır. Nâzım Hikmet Polat, Gezmen'in şiirlerinde kullandığı “ben” hitabıyla sadece kendi adına değil, milliyeti ve aziz Türk milleti namına konuştuğunu vurgular (Polat, 2021: 154). Genelde Müslüman Türk milletinin, özelde ise şairin iman

ve vicdanındaki yüce ve kutsi değerlerden olan Hz. Peygamber sevgi ve bağlılığının ifadesi “Dünya ve Ahiret Efendimize” şiiri, “bütün Türklük namına Hz. Peygamber'e bir iman taahhüdü” olarak tanımlanır. Nâzım Hikmet Polat, Gezmen'in fikir ve ruh dünyasını açıklamada önemli bir hareket noktası olarak değerlendirdiği bu şiirdeki zamir kullanımlarından hareketle, şairin kutsal eylemi kendi şahsıyla sınırlamayıp bütün Türklüğe has kıldığını ve bu şiirin “Türkçedeki en güzel naatlardan biri” olduğunu ifade eder (Polat, 2021: 154-155). “Türkçeye Yedigârları” başlığını taşıyan beşinci bölümde yazarın türlere ve kronolojik sıraya göre tasnif edilen “kalem faaliyetleri”, ayrıntılı iki ayrı tablo ile gösterilir. “Metinler” başlığını taşıyan son bölümde ise Gezmen'in tespit edilen şiirleri, edebî nesirleri ve fikir yazıları yayın tarihi sıralarına göre düzenlenmiştir. Şiirler, Arap ve Latin harfli metinlerle verilmiş, bazı kelimelerin anlamları da şiir sonlarında açıklanmıştır. Nesirlerden oluşan metinler ise birkaç Arap harfli örnekleri de bulunmakla birlikte Latin harfleriyle mevcuttur. Metinlerde kullanılan bazı kelimelerin anlamları cümle içinde ayrıca kullanılarak açıklanmıştır. Nâzım ve nesir türündeki tüm metinlerde dikkati çeken önemli hususiyetlerden biri, birden çok yayında yer alan aynı metinlerin karşılaştırmalı olarak incelenmesi ve aralarındaki farklılıkların dipnotlarla belirtilmesidir.

Kaynaklar

- Bloom, Harold, *Etkilenme Endişesi*, Çev.: Ferit Burak Aydar, Metis Yayınları, İstanbul 2008.
- Polat, Nâzım H., *İdris Sabih Gezmen: “Ebedî Hâdimü'l-Haremeyn”*, Karakum Yayınevi, Ankara 2021.